

Paul Kennedy

**PREPARING FOR THE
TWENTY-FIRST CENTURY**Random House, New York, 1993,
405 str.

Prije šest godina (1987) u Americi se pojavila knjiga *The Rise and Fall of the Great Powers: Economic Change and Military Conflict from 1500 to 2000*. Njezin autor Paul Kennedy odmah je privukao veliku pozornost intelektualne javnosti, a polemički odjeci što ih je izazvao nisu se ni do danas stišali. Kennedy je dirnuo u osjetljivo pitanje opstojnosti moći velikih sila, prije svega Sjedinjenih Američkih Država, iznoseći tezu da ta moć opada i da »američki san« u epohi globalizacije doživljava koroziju. Dok je Fukuyama govorio o »kraju povijesti« kao izrazu konačne svjetske pobjede liberalnog modela moći, Kennedy je dokazivao da se i taj model moći bliži svome kraju. Tako je zaokupljenost »krajem« (povijesti, liberalizma, socijalizma, modernosti) prerasla u svojevrstan intelektualni žargon, o čemu najrječitije svjedoči novostvoreni konjunktur- ni termin »endizam«. Kennedyjevo je djelo – bez obzira na trajnost njegovih teza – napisano u »pravo vrijeme«, i stoga je stekao reputaciju autora čiji se novi radovi dočekuju sa zanimanjem i uvažavanjem.

Nova Kennedyjeva knjiga – o kojoj je ovdje riječ – nije izazvala tako bombastične reakcije, ali je ocijenjena i prihvaćena kao vrlo značajno djelo. Moda »endizma« pomalo se već istrošila, a, osim toga, autor je imao i ponešto drukčije namjere. U ovoj knjizi stalo mu je ponajprije do toga da mirnim tonovima objektivnog analitičara što realnije ocrtta horizont svjetske budućnosti, odnosno 21. stoljeća. Kako se za to stoljeće pripremiti – to je njegovo osnovno pitanje. Iako propitkuje budućnost, knjiga ipak ne pripada žanru

konvencionalne futurologije. Ona nije scenarij budućnosti nego analiza nužnih koraka, reformi i promjena koje bi valjalo provesti da bi budućnost bila što izglednija. Zamišljena je »kao vodič za razumijevanje globalnih promjena, a ne kao tehnički priručnik odgovora na te promjene«.

Knjigu tvore tri dijela. U prvom, pod naslovom *Opci trendovi*, autor analizira »neke od najvažnijih snaga promjene koje zahvaćaju naš svijet« i raspravlja o glavnim implikacijama današnjih preobrazbi (populacijska eksplozija, migracije, ugrožavanje prirodne okoline, novi tehnološki trendovi, robotizacija i globalna potražnja za radom, mijene agrarne proizvodnje, moć i nemoć nacionalne države itd.). Sam autor kaže da ga u prvom dijelu najviše zanimaju demografski, ekološki i tehnološki trendovi. Drugi dio, pod naslovom *Regionalni sklopovi*, ispituje različite regije današnjeg svijeta i njihove sposobnosti da se suoče s novim izazovima. Autor je »izabrao regije« ne samo po njihovu značenju nego i na osnovi njihovih vrlo različitih situacija: Japan zbog njegove vodeće uloge u tehnologiji; Indiju i Kinu zbog toga što zahvaćaju trećinu svjetskog stanovništva; male zemlje svijeta u razvoju (Latinska Amerika, istočna Azija, muslimanske nacije i subsaharska Afrika) zbog njihovih različitih odgovora na demografske i tehnološke izazove; dezintegrirano područje nekadašnjeg Sovjetskog Saveza zbog toga što je izbliza sučeljeno s procesom transnacionalnog razvoja i integracije unutar Europske zajednice; Sjedinjene Američke Države zbog toga što se, kao »vojno dobro opremljena sila, nalaze pred radikalno novim izazovima nevojničke naravi«. Treći dio čine zaključna razmatranja, pod naslovom *Priprema za 21. stoljeće*. Taj je dio, očito, autoru toliko važan da taj naslov daje cijeloj svojoj knjizi.

O kojim bitnim faktorima ovisi budućnost svijeta i na što se čovječanstvo naj-

više mora usredotočiti u pripremi za 21. stoljeće? Kennedy ne želi reducirati ni ekstrapolirati, jer takav postupak ne bi bio u skladu s osnovnom značajkom suvremenog svijeta, a to je sve veća kompleksnost i međupovezanost. Faktori su, dakle, brojni i međuzavisni. Pa ipak, autor na prvo mjesto stavlja »veliki val svjetskog stanovništva i sve veću demografsku neravnotežu između bogatih i siromašnih zemalja«. Stoga se u opsežnom ekskursu vraća Malthusu koji je, šokiran izazovom industrijske revolucije, panično predviđao da će se stanovništvo svakih 25 godina udvostručavati i da će to dovoditi do stalne utrke između potrošnje i resursa. Da bi ilustrirao realističku stranu Malthusovih bojazni, Kennedy navodi osnovne pokazatelje: 1825. godine na svijetu je živjela 1 milijarda stanovnika, sto godina kasnije (1925) taj se broj popeo na 2 milijarde, pola stoljeća kasnije (od 1925. do 1976. godine) broj stanovnika narastao je na 4 milijarde, a 1990. na 5,3 milijardi. Za 2025. godinu predviđa se 8,5 milijardi, a za drugu polovicu 21. stoljeća 10–11 milijardi. (Neki čak prognoziraju brojku od 14,5 milijardi.) Idući Malthusovim tragom, Kennedy navodi primjer Velike Britanije. Godine 1720. stopa rasta stanovništva u toj zemlji iznosila je 1%, 1750. godine 4%, a 1800. godine 10%. Tu su i brojni drugi pokazatelji, posebno o rastu europskog stanovništva, o populacijskoj ekspanziji gradova, o odnosu stope rađanja i smrtnosti od Malthusova vremena da danas itd. Iako vrlo ozbiljno uzima Malthusova upozorenje, Kennedy ipak nije doktrinarni malthusovac. Smatra da Malthus nije vodio računa o moći znanosti i tehnologije, o njihovoj sposobnosti da povećaju pokretljivost stanovništva, dobara i usluga, da usavrše poljoprivrednu proizvodnju, potaknu razvoj manufakture, osiguraju nove resurse te tako povećaju potrošnju (standard) stanovništva. U tom je pogledu opet poučan primjer Velike Britanije. Nju su od »malthusovskih opasnosti« spasila tri osnovna

činioca: migracije, agrarna revolucija i industrijska revolucija. Današnja eksplozija stanovništva u nerazvijenim dijelovima svijeta samo je u jednom aspektu slična tom primjeru. Te su zemlje sada u istom položaju kao Engleska i Francuska u Malthusovo vrijeme. To su u osnovi agrarna društva koja su tek počela osjećati utjecaj smanjene stope smrtnosti. No bitna je razlika u tome što se njihov golemi priraštaj stanovništva ne temelji na produktivnoj osnovi. U Indiji se stanovništvo udvostručavalo, ali taj proces nije bio popraćen industrijskom revolucijom i modernizacijom. Industrijska revolucija i modernizacija suočile su zapadna društva s nizom problema, ali u odnosu na zemlje čije je stanovništvo raslo bez industrijske revolucije ti su problemi izbljedjeli. Tako danas na jednoj strani globusa imamo populacijsku, a na drugoj tehnološku eksploziju. A to svakako nije dobar odnos za stabilan međunarodni poredak. To je najveća disproporcija suvremenog svijeta i najozbiljniji izazov za 21. stoljeće.

Drugi veliki izazov, o kojemu ovisi »usklađivanje ekonomskih i političkih struktura u 21. stoljeću«, vezan je uz globalne ekološke trendove. Opasnostima koje ugrožavaju prirodnu okolinu Kennedy posvećuje iznimno veliku pozornost, kako na razini činjenica tako i na razini interesnih strategija. Danas su, kaže on, gotovo svi zabrinuti zbog tih opasnosti, ali motivi nisu isti. Ponekad su, dapače, i suprotstavljeni. Zašto se bogata društva brinu o ekološkoj sudbini udaljenih siromašnih naroda? Prije svega zbog vlastitog interesa. Zbog toga što su u svojim zemljopisnim i prirodnim okvirima, u svojim zemljama, okolinu napučila nebrojenom količinom industrijskih postrojenja, industrijaliziranih poljoprivrednih površina, tehničkih sustava, produktivnih aktivnosti itd., pa ih stoga počinje zabrinjavati »sirovinska ušćuvanost« drugih dijelova svijeta, stupanj iskoristivosti i trajnosti drugih »prirodnih zona«, ponajprije onih koje su za industrijalizi-

rani svijet donedavno izgledale tako egzotično i nedirnutu. Osim toga, počinju ozbiljno uviđati međupovezanost ekoloških ravnoteža i poremećaja. Ako je ta ravnoteža drastično poremećena u jednom dijelu svijeta, ona može imati nezgodne, možda i nesagledive, posljedice za cjelinu planeta, od čega razvijene zemlje nipošto nisu izuzete. »Ono što se zbiva na Jugu može se vrlo brzo odraziti i na Sjeveru«. To je realna podloga globalnog interesa za prirodnu okolinu. Na Zemlji se odvija pravi »film života« u kojemu je čovjek samo jedno od mnoštva živih bića. A to je ono što se uglavnom zaboravlja. Zaboravlja se da brojčani rast čovječanstva znači stalni pritisak na prirodne resurse. Od 1900. godine stanovništvo se udvostručilo, a ekonomske su se aktivnosti učestverostručile. Pred naletom tih aktivnosti ništa ne ostaje nedirnutu, čak ni tropske šume kao »utjelovljenje neobuzdane životnosti«. Osim zagađivanja rijeka i jezera, smoga nad gradovima, erozije tla, industrijskih otpadaka itd., devastiranje šuma jedna je od najtužnijih posljedica »industrijske kolonizacije prirode«. Prema podacima koje navodi Kennedy, taj proces (»deforestacija«) zabrinjavajuće napreduje. Procjene iz 1980. pokazuju da deforestacija u tropima iznosi približno 11.4 milijuna hektara, a ima dijagnoza koje tvrde da ta stopa iznosi 20.4 milijuna hektara. Stoga nipošto nije neutemeljen alarm o opasnosti nestajanja tropskih šuma. Ima li se na umu da je oko 60% tih šuma u Latinskoj Americi, sasvim je jasno što to znači za taj nerazvijeni kontinent, ali i za Zemlju kao globalni ekosustav. Njihovo nestajanje, osim toga, znači razaranje životnih struktura brojnih domorodačkih plemena. Napokon, ne treba zaboraviti da su te šume najveće svjetsko prebivalište životinjskih vrsta. U samoj Panami, primjerice, ima toliko životinjskih vrsta koliko u cijeloj Europi, što posebno zorno govori o opasnostima razaranja biološkog bogatstva i raznolikosti. Stoga Kennedy priziva opominjuću izreku no-

belovca Gabriela Garcije Marqueza: »Ono što je priroda stvarala milijunima godina mi ćemo uništiti za manje od četrdeset godina«. No, realistički govoreći, nerazvijena društva i društva u razvoju nužno teže što bržoj industrijskoj medernizaciji, i u tim je uvjetima teško govoriti o nekoj suvisloj ekološkoj politici. »Po količini smoga koji se nad njima nadvija, po bijednim radnim uvjetima koji u njima vladaju, kineski su gradovi danas slični Manchesteru sredinom 19. stoljeća.« A podjednaka je situacija i u drugim industrijskim središtima slabije razvijenog svijeta. Usprkos narastanju ekološke svijesti, uspostavljanje »zelene politike« ne ide odviše jednostavno ni u razvijenim ni u nerazvijenim zemljama, iako je to u prvima, dakako, znatno lakše. Razlozi koji se tomu suprotstavljaju ekonomske su i demografske naravi. Za skandinavske je zemlje, primjerice, relativno lako da nešto od svoga visokog nacionalnog dohotka investiraju u nenuklearne elektrane ili u pročišćavanje rijeka. Ali u zemljama s upola manjim dohotkom teže je naći kapital i zadobiti privolu ljudi za troškove zaštite okoliša. To je posebno teško u zemljama s visokim populacijskim rastom koji u dogledno vrijeme neće biti zaustavljen ni uravnotežen. Teza o preusmjeravanju industrije također teško prolazi, jer baš u tom razvojnem faktoru uglavnom svi vide priliku za suzbijanje siromaštva i smirivanje demografskih procesa. Ovdje se može dodati i Kennedyjevo razmatranje o »sudbini nacionalnih država«. U eri demografsko-migracijske, ekološke i tehnološke globalizacije za nacionalne su države karakteristična dva paralelna procesa: s jedne strane proces **internacionalnog (transnacionalnog) povezivanja i zavisnosti**, a s druge proces (težnja) **prenošenja vlasti na »niže jedinice«**. Nakon dosta opsežne analize (kojoj posvećuje cijelo jedno poglavlje) Kennedy zaključuje da »upotrebljivost nacionalne države dolazi u pitanje i da je ona istodobno pre-

mala i prevelika za rješavanje suvremenih problema».

Treće mjesto među određujućim izazovima 21. stoljeća zauzimaju »eksplozivne tehnološke mijene« koje preoblikuju sva životna područja, a osobito se odražavaju na funkciju obrazovanja i komunikacija. Tehnologija potiskuje i obezvrđuje stare, tradicionalne poslove i zamjenjuje ih posve novim sustavima proizvodnje. Možda će biotehnička revolucija uskoro zamijeniti stare postupke u poljoprivredi, a roboti supstituirati cjelokupnu strukturu industrijske zaposlenosti. To će i u razvijenim i, pogotovo, nerazvijenim zemljama dovesti u pitanje posao stotina milijuna ljudi. Međunarodne kompanije i moćne tehnoekonomske elite grozničavo se nadmeću u tehnološkim inovacijama i od njih je iluzorno očekivati da vode računa o socijalnim i obrazovnim posljedicama toga dramatičnog trenda. Tu bi na scenu trebale stupiti usklađene i dogovorene nacionalne i međunarodne strategije. To posebno vrijedi za obrazovanje. Nove tehnologije zahtijevaju preusmjerenje obrazovanja i obuku za brzo mijenjanje tehnoloških postupaka. Malo je zemalja koje u tom pogledu imaju zadovoljavajuću obrazovnu politiku. Kennedy donekle izdvaja Švedsku i Njemačku, ali, općenito govoreći, nigdje u svijetu reforme školstva ne prate brzinu tehnoloških zahtjeva. Svi to žele i opredjeljuju se za njih, ali nitko još ne zna kako ih provesti. Osim toga, postoje golemi obrazovni raskoraci u globalnim razmjerima, kao i raskoraci u naobrazbi muškaraca i žena. Prema podacima iz 1986. godine, u Somaliji je pismeno 18% muškaraca i 6% žena, dok u Južnoj Koreji razina pismenosti doseže 96% (za muškarce) i 88% (za žene). U ovoj je zemlji kontingent od 5 milijuna zahvaćen srednjim obrazovanjem, a populacija od 1 milijuna i 300 tisuća uključena je u visoko obrazovanje. Ili, recimo, dok postotak pismenosti žena u Afganistanu iznosi 8% a u Sudanu 14%,

taj postotak u Kanadi iznosi 93%, u Tajlandu 88%, u Mađarskoj 98% itd. Nerazvijenima, dakle, tek predstoji obrazovna revolucija, dok razvijeni moraju poraditi na reformi obrazovanja u skladu s nezaustavljivim tehnološkim trendovima. Za razliku od obrazovanja, komunikacijska i medijska revolucija znatno brže napreduju prema globalnoj homogenizaciji. Prije kojih 5–6 godina utjecaj radija i televizije bio je velik samo u bogatim društvima. Na kraju našeg stoljeća njihov utjecaj zahvaća ljude diljem globusa. Dok je prije izgledalo da će mediji biti isključivo u službi moći (Orwelova verzija), danas je, smatra Kennedy, njihov učinak obrnut. Oni »ruše državne monopole u mišljenju, nadmašuju nacionalne granice, zbližavaju ljude i uče ih o tome kako drugi misle i različito žive«. Oni su i bogate i siromašne zemlje potaknuli na to da premoste vlastite jazove, a da i ne govorimo o tome kolika je njihova uloga u poticanju migracija. Medijska nas komunikacija, ukratko, otvara prema globalnoj perspektivi. Ali to ne znači da će svi podjednako uspješno »dospjeti u tu perspektivu«, da će na vrijeme sagledati izazove 21. stoljeća. Sasvim je sigurno, međutim, da su spram 21. stoljeća znatno »bolje postavljena« ona društva koja posjeduju tehničke i obrazovne resurse, bogate fondove i izraženu kulturnu solidarnost. »U zemljama pak gdje fundamentalističke snage blokiraju otvoreno istraživanje i debatu, gdje političari, da bi dobili podršku za poslovne interese, nastupaju protiv stranaca i etničkih manjina i gdje komercijalizirana masmedijska i narodna kultura potiskuju ozbiljna nastojanja, mogućnosti da se dosegne razumijevanje globalnih trendova jako su ograničene.«

Rade Kalanj